

BALKAN DİLLERİNDEKİ TÜRKÇE KELİMELERİN TANIMLANMASI PROBLEMİ ÜZERİNE TESPİTLER*

Fatih İYİYOL*
Ahmet M. KESMECİ*

ÖZET

Türklerin Balkan coğrafyasındaki varlıkları, Osmanlı fetihlerinden önceki yüzyıllara dayanmaktadır. Türk dili ve kültürünün bölgedeki asıl etkisi Osmanlı İmparatorluğu'nun fetih hareketleriyle başlamıştır. Osmanlıların bölgeyi fethiyle birlikte, Balkan topluluklarının yapısında büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Bu kapsamlı ve büyük etki sonucunda, binlerce Türkçe kelime Balkan dillerine girmiştir. Türkçe kelimelerin niceliği, Balkan kültürleri ve dillerindeki etkisi, araştırmacıları bu kelimeleri incelemeye yönlendirmiştir. Balkan dillerindeki Türkçe kelimeleri inceleyen araştırmacılar, temel bir problemle karşılaşmışlardır. Araştırmacıların karşılaştığı temel problem, söz konusu kelimelerin adlandırılması sorunu olmuştur. Türkçe ile birlikte Arapça-Farsça kökenli kelimelerin bu dillerde görülmesinden dolayı bazı araştırmacılar söz konusu kelimeler için, "Oryantalizm" kavramını kullanmışlardır. Balkan dillerindeki kelimelerin büyük çoğunluğunun Türkçe olması, Arapça-Farsça kelimelerin Türkçe vasıtasıyla Balkan dillerine girmesini göz önünde bulunduran araştırmacılar ise bu kelimeler için, "Türkizm" kavramını tercih etmişlerdir. Araştırmacılar, gerek "Oryantalizm" gerek "Türkizm" üzerine detaylı bir değerlendirme yapmadan genel olarak tercihlerini belirtmişlerdir. Oysa, Balkan dillerine bu derece etki etmiş sayıları bazı dillerde on bine yaklaşmış Türkçe kelimelerin adlandırma probleminde bir kanaate varmak için detaylı analizlerin yapılması gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı; söz konusu kelimeleri gramer, etno-linguistik, kültür ve tarihsel süreç açısından değerlendirip, Balkan dillerine Osmanlı müesseseleri ve toplum hayatı vasıtasıyla giren kelimelerin adlandırma probleminde katkıda bulunmaktır. Çalışmanın kapsamı, tüm Balkan dilleri olmakla birlikte; Türkçe kelimelerin yoğun olarak görüldüğü Boşnakça-Sırpça-Hırvatça ile Arnavutçaya ağırlık verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, Balkan dilleri, etno-linguistik, Oryantalizm, Türkizm, kültür.

---

* Bu makale, 5-7 Mayıs 2011 tarihinde Bosna-Hersek'te International Burch University tarafından düzenlenen; "1st International Conference on Foreign Language Teaching and Applied Linguistics" başlıklı sempozyumda, sunulmuş tebliğin düzenlenmiş ve genişletilmiş şeklidir.

* Yrd. Doç. Dr., Süleyman Şah Ü. İnsan ve Toplum Bil. Fak. Türk Dili ve Ed. Böl. El-mek: fiyiyol@ssu.edu.tr

* Arş. Gör., Süleyman Şah Ü. İnsan ve Toplum Bil. Fak. Türk Dili ve Ed. Böl. El-mek: akesmeci@ssu.edu.tr

---

THE FINDINGS UPON THE DESIGNATION OF TURKISH WORDS AMONG BALKAN LANGUAGES

ABSTRACT

The presence of the Turks in the geography of Balkans can be track back to the centuries before Ottomans. The actual impact of the Turkish language and culture began with the start of Ottoman conquests. With the Ottoman conquest, there have been great changes on the structure of the Balkan communities. As a result of this comprehensive and large impact, thousands of Turkish words entered into the Balkanic Languages. The quantity of Turkish words, their effect of the Balkanic Cultures and Languages have directed the researchers to search these words. The researchers who investigated the Turkish words in the Balkanic Languages faced a fundamental problem. The main problem that the researchers faced was the issue of designation of these words in question. Due to the appearance of the words of Arabic and Persian origin along with Turkish, some researchers have applied the term “Orientalism” for these words in question. Since the vast majority of words in the Balkanic Languages are Turkish, the researchers, considering the fact that Arabic and Persian words entered into the Balkanic Languages through Turkish, have preferred the concept “Turkism” for these words. Researchers, without making a detailed evaluation on either “Orientalism” or “Turkism,” have stated their more general preferences. However, the designation issue of these words, which have such effect on the Balkanic Languages and their numbers getting closer to ten thousand in some languages, requires a detailed analysis in order to formulate an opinion. The purpose of this study is to evaluate the words in question in terms of grammatical, ethno-linguistics, cultural and historical process and to contribute to the issue of designating through Ottoman institutions and community life. Within the scope of this study, the emphasis is given, in addition to all the Balkanic Languages, on the Bosnian-Serbian-Croatian and Albanian Languages where Turkish words are dominantly present.

Key Words: Turkish, Balkanic Languages, Ethno-linguistics Orientalism, Turkism, culture.

Giriş

Balkanlarda Türk topluluklarının varlıkları ve bu toplulukların kültürel etkileri, Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgede etkisini hissettirmesinden çok daha önceki dönemlere dayanmaktadır. Avarlar, Kumanlar ve Peçeneklerin Balkanlarda belirli dönemlerde varlıklarını sürdürdükleri ve bu coğrafyanın kültürel yapısına katkı yaptıkları bilinmektedir. VI. yüzyılda bölgeye yerleşen Avarlar, Balkan topluluklarını sosyo-kültürel açıdan etkilemiş bir Türk boyudur. Boşnak ve Hırvatların yöneticilerine verdikleri “*Ban*” unvanı, Avar kökenli bir kelimedir. Balkanlardaki Slav dillerinde, Avarlar için kullanılan “*Obri*” kelimesinden türemiş, Obrililerin yaşadıkları yer anlamındaki “*Obrovac*” toponiminin günümüzde dahi görülmesi, Avarların bölgede etkinliğini göstermesi açısından manidardır (Malcolm 2002, 6). Osmanlı'nın bölgeyi fethinden önce Boşnakça, Sırpça ve

---

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/4 Fall 2011

Hırvatçada görülen “*Kaduna/Kadın*” kelimesinin varlığı, Avar Türkçesinin Balkanlardaki Slav dilleri üzerindeki etkisini gösteren bir diğer örnektir (Škaljić1966, 12).

Balkanlarda, Osmanlı öncesi Türk topluluklarının etkisi Arnavutçada da görülmektedir. Macar dilbilimci İstyan Schütz, Türkçenin X-XIV. yüzyıllar arasında Arnavutçayı etkileyen bir dil olduğunu ifade etmektedir. Schütz göre; Arnavut erkekleri çobanlık yapıp köylerine kış mevsiminde dönüyorlardı. Bu sebeple, yılın önemli bir diliminde, köylerde sadece kadın ve çocuklar kalıyordu. Peçenek Türkleri, bu köylere baskın yaptıklarında kadın ve çocuklardan ibaret kitleyi görünce Arnavut köyleri için, “*Katun, kadın*” ifadesini kullanmış, bu kelime Arnavutçaya geçerek köylere, “*Katund*” denilmesine neden olmuştur (Bayraktar 2009, 1084).

Balkan topluluklarında Osmanlı öncesi Türk etkisi, ifade ettiğimiz örneklerle sınırlı değildir. Proto Bulgarların Türk kökenli bir kavim olduğu tartışması, Kumanların Rumenlerle olan ilişkisi, Türk-Tatar topluluklarının Dobruca bölgesindeki mevcudiyetleri, Batı Hunların Doğu Avrupa’daki varlıkları; Balkanlarda Osmanlı öncesi Türk topluluklarının etkisi açısından ele alınabilir. Osmanlı öncesi Balkan coğrafyasındaki Türk topluluklarının, birbirine benzetmekle birlikte bir o kadar karmaşık olan Balkan topluluklarının kültürüne katkıda buldukları görülmektedir. Bununla birlikte, Osmanlı’nın Balkanlardaki etkisi göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu topluluklarının tesirleri, sınırlı ve zamanla yerli kültürlerin içerisinde erimiş olduğu görülmektedir.

I. Osmanlıların Balkan Kültürlerine Etkisi

Osmanlıların Balkan coğrafyasındaki siyasî ve askerî etkisiyle birlikte, Türk kültürü ile Balkan topluluklarının etkileşimi de başlamıştır. Fetihlerden önce başlayan dolaylı iletişim, fetihlerle birlikte doğrudan ve daha kapsamlı bir etkiye dönüşmüştür. Fethedilen toprakların imarı, kurulan şehirler ve bu şehirler etrafında oluşan Türk-İslam kültür havzası Balkan topraklarında; kalıcı, derin ve sonuçları günümüze kadar gelen büyük bir etkinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Balkan topluluklarını, Osmanlıların meydana getirdiği sosyo-kültürel etki açısından iki grupta sınıflandırmak mümkündür. *Birinci grup*¹, fetih hareketlerinden sonra büyük çoğunluğu İslamiyet’i kabul eden, *Boşnaklar* ve *Arnavutlar*. *İkinci grup* ise, İslamlaşmanın sınırlı kaldığı Ortodoks-Katolik yapılarını koruyan; *Sırpalar, Hırvatlar, Makedonlar, Rumlar, Bulgarlar, Romenler*. Bu iki grubun Türk kültüründen etkileşimi, dillerindeki Türkçe kelimelerin oranı farklı olmuştur. Yeni dinle birlikte, Boşnak ve Arnavut toplumundaki kültürel değişim daha derin ve kapsamlı olmuş; diğer Balkan toplulukları, bu halkları “*Türkleşen kitleler*”² şeklinde değerlendirmişlerdir. Bununla birlikte, “*Reaya*” olmayı tercih eden ikinci gruptaki Balkan toplulukları, İslamlaşan topluluklar kadar olmasa da Osmanlı-Türk kültürünün derin tesirini yaşamışlardır.

Osmanlıların Balkan toplulukları üzerinde bıraktığı tesirin önemine vurgu yapan Bulgar tarihçi Maria Todorova’ya göre, Balkanların tarihinde önemli iki aktör bulunmaktadır. Bunlardan biri, siyasal, dinsel etki bırakan *Bizans*, diğeri ise yarımadaya kendi dilinden isim veren ve en uzun siyasal birliğini kuran *Osmanlılardır*. Todorova, bu tesire, “*Balkanların Osmanlı mirası olduğu sonucuna varmak abartma değildir.*” ifadeleriyle, dikkat çekmiştir. Todorova’ya göre, “*Demografi*

¹ Bu gruba, kökenleri tartışmalı olan Pomaklar ile Torbeşler (Müslüman Makedonlar) da girebilir. Balkan coğrafyasının hemen her bölgesinden görülen Çingeneler, daha çok Romanya’da yaşayan Tatarlar bu çalışmanın kapsamına alınmamıştır. Tasnifte Türk olmayan topluluklar ele alındığı için Balkan Türkleri de bu sınıflamaya dâhil edilmemiştir.

² Vatikan, Ortodoks kiliseleri ve Balkan toplulukları, Balkanlarda İslamlaşan topluluklar için “*Türkleşmiş Kitleler*” olarak görmüştür. Kostantin Mihayloviç, XV. Yüzyılın sonlarına doğru İslamlaşan Slavlar için, “*...Her şeye rağmen her yıl kendi isteğiyle Türkleşen İnsanlarımızın sayısı artıyor...*” Aynı topluluk için 1530’da Benedict Kurupesic, “*...Türkler onlara din bıraktı, gençler Türkleşti...*” ifadelerini kullanmıştır (Nurkiç 2007, 63). Bosnalı Müslümanlar için kullanılan “*Potur*” ifadesinin “*Poturçiti/Türkleşmek*” fiilinden türediği (Malcolm 2005, 60-61), fikri ağırlık kazanmıştır. Kaynaklarda ifade edilen “*Türkleşme*”, bir topluluğun dil ve entisite değişikliği için değil; söz konusu toplulukların İslamlaşması için kullanılmıştır.

ve halk kültürü alanında Osmanlı mirası kalıcı ve kesintisiz etkiler bırakmıştır” (Todorova 2006, 36). Bulgar tarihçinin vurguladığı bu etkiyi belirten bir diğer araştırmacı Vuk Karadžić’tir. Sırp dilbilimci Karadžić, yaşadığı dönemin halk kültürüne değinirken, şehirde yaşayan Sırpların geleneksel yaşantılarına değinmektedir. Karadžić, 1829 yılında Belgratlı kadınların Müslüman kadınlar gibi çarşaf giydikleri, Sırp erkeklerin ise sarık takıp, nargile içtiklerini ifade etmektedir (Castellan 1995, 148). Türk kültürünün Osmanlı dönemi Balkanlarındaki tesirini dil ve edebiyatta da görmek mümkündür. Yazar Sofroniy Vračanski (1739-1813), şehirlerde yaşayan Bulgarların, Türkçeyi Bulgarcadan daha iyi bilmelerinden dolayı, eserlerinde Türkçe kelimelere yoğunluk verdiğini ifade etmiştir (Yalçın 2009, 572). Türkçenin Bulgar şehirlerindeki tesirini belirten bir diğer yazar, İvan Vazov’dur. XIX asrın ortalarında yaşayan Vazov, Bulgar şehirlerinde konuşulan dil için “Şehirlerimizde konuşulan dil neredeyse yarı Türkçe idi” tespitinde bulunmuştur (Karaağaç 2009, 201).

Osmanlı dönemi Balkan topluluklarında “Alhamijado/Alhamiyado” denilen Osmanlı alfabesiyle Türkçe, Arapça, Farsça ve yerli Balkan dillerinden teşekkül etmiş bir edebiyat doğmuştur. Bu edebiyatın temsilcileri kendi dillerine Osmanlı alfabesini uyarlamışlardır. Alhamijado Edebiyatı’nın temsilcilerinin bir kısmı, eserlerini Türkçe başta olmak üzere Arapça ve Farsça yazmışlardır. Bu edebiyatın bazı temsilcileri ise, edebî ürünlerinde kendi dillerini tercih etmişlerdir. Alhamijado şairleri, eserlerini Türk şiir geleneği ve tekke kültürü üzerine bina etmişlerdir. Özellikle Boşnak ve Arnavut kökenli Alhamijado şairleri, klasik Türk şiirinin ve tekke edebiyatının da önemli temsilcileri durumuna gelmişlerdir. Muhammed Karamusic, Ziyaî, Vahdetî, Derviş-Paşa, Mezakî, Hasan Kaimî, Sukkerî, Asım Yusuf Çelebi, Mehmed Meylî, Ahmed Hatem, Fadıl-Paşa Şerifovic, Arif Hikmet (Nametak, 1997), gibi birçok şair Türkçe ve Balkan dillerinde yazmış devirlerinin önemli entelektüelleridir. Bu şairlerin kendi dillerinde yazdığı eserlerde derin bir Türkçe etkisi görülmektedir. Bu etkiyi belirgin bir şekilde gördüğümüz şairlerden birisi Boşnak tekke şairi Hasan Kaimi’dir. Boşnak Türkolog Fehim Nametak, Saraybosna Hacı Sinan Tekkesi’nin postnişini olan Hasan Kaimî’nin meşhur şiiri, “Ostante se tutuna³” için “Türkçe kelimeler mi daha çok, Boşnakça kelimeler mi emin değiliz” değerlendirmesini yapmıştır (Nametak 1989, 121).

II. Balkan Dillerine Girmiş Türkçe Kelimeler

Osmanlı döneminde, Türkçe kelimeler Balkan dillerine farklı yollarla girmiştir. Balkan kökenli Müslüman gençlerin özellikle dinî eğitimlerini İstanbul gibi, Osmanlı şehirlerinde yapmaları temel sebeplerden biridir. Boşnak, Arnavut, Torbeş vb. etnik kökene sahip gençler İstanbul, Bursa ve Osmanlı’nın diğer ilim merkezlerinde klasik medrese-tekke eğitimi almış ve edebî Türkçeyi konuşup yazacak seviyeyi yakalamışlardır. Osmanlı-İslam kültürüyle donanmış bu gençler memleketlerine döndüklerinde öğrendikleri dile ait kelime ve kavramları kendi yerel dilleriyle birlikte kullanmış ve halk kitlesine Türkçe kelimeler bu şekilde geçmiştir (Metaj 2009, 10; Škaljić 1966, 13). Türkçe kelimelerin Balkan dillerinde yaygın olarak kullanılmasının bir diğer sebebi, Balkan yerlilerinin halk şairlerinin Türkçe yazmaları ya da yerel dilde çokça Türkçe kelime kullanmalarındır. Türkçe kelimelerin Sırpça, Hırvatça ve Boşnakçada yaygın olarak kullanılmasını halk şairlerine ve ediplere bağlayan Grga Martić, Bu duruma dikkat çeken ifadeleri şöyledir: “Bundan dolayı, halk şiirlerimizde Türkçe kelimelerin sayısı artmış ve halk bu kelimeleri kullanmış ve onlarsız şiir yazamamıştır. Bu kelimeler yemeğin tuzuna benzer, nasıl ki yemeğe tuz katmadan

³ Söz konusu şiirden örnek bir dördlük:

Frenkler buni satarlar *Frenkler bunu satarlar*

Sudûk içre tutarlar *Suduk içre tutarlar*

Ba ne zehir jutarlar *Bak ne zehir jutarlar*

Ostante se tutuna *Tütünden vazgeçin* (İyiyol 2010a, 276).

tat oluşmuyorsa bu kelimeler olmadan halk şiir yazamamıştır” (Škaljić 1966, 13). Osmanlıların şehircilik anlayışı ve kurduğu-geliştirdiği Balkan şehirlerindeki Türkçe etkisi, devletin dilinin Türkçe olması gibi çeşitli nedenlerle Türkçe, Balkan dillerine önemli miktarda kelime vermiştir.

Türkçe kelimelerin Balkan dillerindeki niceliği ve halk kültüründeki etkisi topluluktan topluluğa fark etmektedir. Balkan Slavcası diyebileceğimiz; Boşnakça, Sırpça ve Hırvatçada bulunan Türkçe kelimeleri, semantik, morfolojik açıdan inceleyen ve bu kelimelerin söz konusu dillerdeki değişimini ele alan en kapsamlı çalışma, Abdullah Škaljić’in 1966 yılında yayınladığı “*Turcizmi u Srpsko-Hrvatskom Jeziku/ Sırpça ve Hırvatçada Bulunan Türkçe Kelimeler Sözlüğü*” isimli çalışmadır. Škaljić, bu dillerde 8.878 kelime ve 6.878 terim tespit ettiğini vurgulamaktadır (Škaljić 1966, 23). Arnavutçada bulunan Türkçe kelimeler üzerinde çeşitli araştırmalar yapılmıştır, Tahir Dizdari’nin araştırmalarında Arnavutçada tespit edilen Türkçe kelime sayısı 4406 adettir (Kadiu-Abdiu, 2009: 1230). İlaz Metaj, 2009 yılında yayınladığı “*Orientalizmat*” isimli sözlükte 3600 kelime tespit etmiştir (Metaj 2009, 7). Son çalışmalar, Arnavutçadaki Türkçe kelimelerin sayısının 5.000 civarında olduğunu göstermektedir (Bayraktar 2009, 1086). Diğer Balkan dillerindeki Türkçe kelimelerin sayısı üzerine çeşitli araştırmalar yapılmış olmakla birlikte; Sırpça, Hırvatça, Boşnakça ve Arnavutçadaki Türkçe kelimeler üzerine yapılan çalışmalar kadar kapsamlı değildir. Bu sebeple Romence, Rumca ve Bulgarcadaki Türkçe söz varlığı hakkında gerçeğe yakın bir rakam ifade etmek güçtür. İvan Gaberov, 1998 yılında yayınladığı “*Rečnik na Čujdite Dumi v Bilgarskiy/ Bulgarcadaki Yabancı Sözler Sözlüğü*”nde Bulgarcada 3548 Türkçe kelimenin günümüzde kullanıldığını ifade etmektedir (Karadağ 2009, 201). Türkçenin Romence üzerindeki etkisini araştıran en kapsamlı çalışma XX. yüzyılın başlarına dayanır. L. Šaineanu, Romencede 3900 Türkçe unsur tespit etmiştir. Günümüzde Romencedeki Türkçe söz varlığının XX. yüzyılın başlarına göre bir hayli azaldığı görülmektedir. 2002’de Muhummed Nurlu’nun “*Romencede Türk İzleri*” çalışmasında 1200 Türkçe söz tespit edilmiştir. Yunancadaki Türkçe unsurlar üzerine önemli çalışmalar yapan araştırmacılar, K. Kukkidis ve P. Georgias’dır. Kukdisis, Yunancadaki Türkçe söz varlığını 3000, Georgias ise 1968 olarak belirlemiştir⁴ (Karadağ, 2009).

Balkan dillerinin herhangi birindeki Türkçe söz varlığının çalışmadan çalışmaya farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu farklılığın birçok sebebi olmakla birlikte söz konusu çalışmaların kapsamı ve dönemi ile ilgilidir. Araştırmacıların bir kısmı sadece edebî dildeki Türkçe kelimeleri ele alırken, bir kısım araştırmacılar ise yazılı ve sözlü dili birlikte ele almaktadırlar. Kaynak tarama ve derleme çalışmalarının niteliğine göre Balkan dillerindeki Türkçe kelime sayısı değişmektedir. Türkçe kelimelerin sayısındaki değişikliğin bir diğer sebebi de çalışmanın yapıldığı zamanla ilgilidir. Balkan dillerindeki Türkçe kelimelerin sayısı Osmanlının bölgeyi terk etmesiyle birlikte çeşitli sebeplerden dolayı tedrici olarak azalmıştır. Bu sebeple XIX. yüzyılın sonlarında yapılan bir çalışma ile günümüzde yapılan çalışmalarda kelime sayısında farklılıklar görülmektedir.

III. Balkan Dillerindeki Türkçe Kelimelerin Adlandırılması

Balkan dillerindeki Türkçe söz varlığının çokluğu, bu kelimelerin halk kültüründe, edebî eserlerde sıkça kullanılması Türkçe ve Türkçe vasıtasıyla Balkan dillerine girmiş kelimeleri adlandırma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Balkan topluluklarının dil ve kültür araştırmacıları, dillerinde önemli miktarda bulunan bu kelimeleri; “*Oryantalizm*,” “*Turcizmi-Turcizam/Türkizm*” “*Arabizm*”, “*Balkanizm*” gibi farklı kavramlarla adlandırmaya çalışmışlardır. Araştırmacıların büyük çoğunluğunun “*Türkizm*” ya da “*Oryantalizm*” olarak kavramlaştırdığı bu kelimelerin adlandırma probleminin çeşitli açılardan ele alınması gerekmektedir. Söz konusu kelimelerin şekil

⁴ Balkan dillerindeki Türkçe kelimelerle ilgili temel çalışmaları ifade etmeye çalıştık. Bununla birlikte Balkan dillerindeki Türkçe kelimeler ve bu kelimelerin Balkan dillerindeki ses, yapı, anlam özellikleri ve Türkçe kelime, kelime gruplarının sosyal hayattaki yansıması üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Bk. Škaljić 1966; Metaj 2009; Karaağaç 2009).

özellikleri, anlamları, hangi kültür havzasıyla geçiş yaptıkları, halk kültüründeki karşılıkları ve edebî dildeki konumları sorunun çözümüne yardımcı olacaktır.

Rus dilbilimci *Agnia Desnitskaja*, Balkan dillerindeki Türkçe kelimeleri Arnavutça örneklemeden hareketle ele almıştır. Desnitskaja'ya göre; Osmanlı döneminde Arnavut gençler Osmanlı eğitim kurumlarında gördükleri Arapça ve Farsçadan kelimeleri benimsemişlerdir. Desnitskaja, Osmanlının edebî dili Farsçanın ve din dili Arapçanın Arnavutları da etkilediği dolayısıyla bu kelimelere, “*Oryantalizm*” denilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Arnavut dilbilimci *Tahir Dizdari* de, Osmanlı döneminde Arnavutçaya girmiş kelimelere “*Oryantalizm*” ifadesini kullanmayı tercih etmiştir. Dizdari, Bir başka makalesinde ise söz konusu kelimeleri “*Türkizm*” kavramını ile adlandırmıştır. Tahir Dizdari'nin her iki kavramı da kullanması, yazarın iki kavram arasında kesin bir tercih yapmadığı göstermektedir (Abazı-Egro 2002, 5).

İlaz Metaj, Arnavutçadaki Türkçe kelimeleri bir araya getirdiği “*Orientalizmat/Oryantalizmler*” sözlüğünde, bu kelimeler için, “*Oryantalizm*” kavramını tercih etmiştir. Metaj, sözlük çalışmasında temel bir problemle karşılaştığını, bu problemin söz konusu kelimelerin adlandırılma sorunu olduğunu belirtmiştir. Metaj'a göre söz konusu kelimeler, üç oryantal dil olan Türkçe, Arapça ve Farsçadan gelmekteydi. Bu sebeple, söz konusu kelimeleri adlandırmak için *Oryantalizm* kavramını tercih ettiğini ifade etmektedir. İlaz Metaj, bu kavramı tercih etmesinde Arnavut şarkiyatçı *Fethi Mehdiu*'nun etkili olduğunu ifade etmiştir (Metaj 2009, 7).

Hanka Vajzović, “*Orijentalizmi u Književnom Djelu-Lingvistička Analazia/ Edebî Dildeki Oryantalizmlerin Linguistik Analizi*” başlıklı çalışmasında; Boşnakça, Sırpça, Hırvatçadaki; Türkçe ve Türkçe vasıtasıyla geçen kelimeleri ele almıştır. Vajzović, çalışmasının başında söz konusu kelimeler için, “*Turcizmi*” kavramının kullanıldığını ancak; son zamanlarda “*Oryantalizmi*” kavramının yaygınlaşmaya başladığını ifade etmiştir. Vajzović'e göre; Sırpça-Hırvatça-Boşnakçadaki kelimelerin büyük çoğunluğu Türkçe olmakla birlikte Arapça ve Farsça kelimeler de bulunmaktadır. Bu sebeple söz konusu kelimeler için, “*Oryantalizm*” kavramın uygun olacağını belirtmiştir (Vajzović 1999, 11). Çalışmasının başında *Oryantalizm* kavramını tercih eden Vajzović, özet kısmında “*Türkizm*” kavramını *Oryantalizm*'in sinonimi olduğunu belirtmiştir.

Birçok dil bilimci Osmanlı döneminde Balkan dillerine geçmiş kelimeleri, “*Türkizm*” olarak adlandırmıştır. Abdullah Škaljić, *Turcizmi u Srpsko-Hrvatskom Jeziku* isimli kapsamlı çalışmasında bu konuyu ele almıştır. Škaljić, sözlüğünün başında Balkan dillerindeki Türkçe unsurları inceleyen çalışmalar hakkında bilgi vermiştir. Škaljić'e göre bu konu ile ilgili yapılan çalışmalar, çeşitli sebeplerden dolayı önemli yanlışlıklarla doludur. Škaljić, belirgin yanlışlara Otto Blau'nun “*Eyvallah*” kelimesinin Boşnakçadaki “*Eh! Hvala/ Eh! Teşekkür Ederim*” ifadesinden türediğini iddiasını örnek vermiştir (Škaljić 1966, 17). Škaljić; Osmanlı döneminde Boşnakça, Sırpça, Hırvatçaya geçmiş kelimelerin büyük çoğunluğu Türkçe ya da Türkçenin anlam ve şekil özelliklerine sahip olduklarını belirtmektedir. Ona göre; Türkçe vasıtası olmadan doğrudan Boşnakça, Sırpça ve Hırvatçaya giren Arapça-Farsça kelime sayısı çok sınırlıdır. Bu sebeple söz konusu kelimelere, “*Turcizmi/ Türkizim*” denilmesi gerekir. (Škaljić 1966, 24).

Osmanlı döneminde Balkan dillerinde girmiş kelimeleri, Arnavutça örneklemeyle adlandıran Eqrem Çabej'e göre bu kelimeleri, “*Türkizm*” olarak adlandırmak gerekir. Çabej, Arnavutçadaki Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçe vasıtasıyla girdiğini dolayısıyla bu kelimelerin “*Türkizm*” olarak adlandırılmasının daha doğru olacağını ifade etmektedir. Arnavutça örneklemeden hareketle söz konusu kelimeleri kavramlaştırma yoluna giden bir diğer araştırmacı, Norbert Borevsky'dir. Borevsky'e göre, bu kelimelere “*Türkizm*” denilmesi için üç ana sebep bulunmaktadır. *Birincisi*, Arnavut toplumunda Arapça ve Farsça bilenlerin sayısı azdır. Arnavut kökenli olup Arapça ve Farsçaya vakıf kişiler Arnavutlukta yaşamamış ve Arnavut toplumuyla

Turkish Studies

önemli bir iletişime girmemişlerdir. Bu entelektüeller daha çok İstanbul gibi İmparatorluğun önemli şehirlerinde görevli almışlardır. Dolayısıyla, Arnavut toplumuyla Arapça-Farsça bilen bu yüksek zümrenin önemli bir iletişimi olmamıştır. Arapça ve Farsça kelimeler Arnavutçaya Türkçe vasıtasıyla girdiği için bu kelimeler, “*Türkizm*” olarak adlandırılmalıdır. *İkinci olarak*, Arnavutçaya geçen Arapça ve Farsça kelimelerinin doğrudan bu dillerden alındığını söylemek güçtür. Bu kelimeler, Türkçede de bulunmaktadır. Arnavutçada bulunup Türkçede bulunmayan Arapça ve Farsça kelime olmadığı için bu kelimelere “*Türkizm*” denilmelidir. *Üçüncüsü*, Arnavutçadaki Arapça-Farsça kelimelerde Türkçenin fonetik özellikleri görülmektedir. Osmanlı döneminden kalan bu kelimelere, “*Oryantalizm*” demek için söz konusu kelimelerin telaffuzları ve gramer özelliklerinin Türkçede kullanılan şeklin dışında olması gerekirdi. Oysa şimdiye kadar böyle bir kelime tespit edilmemiştir (Abazi-Egro 2002, 6)

Osmanlı döneminde Balkan dillerine girmiş kelimeleri “*Türkizm*” kavramıyla açıklayan araştırmacılar, Balkan dillerindeki bu kelimelerin büyük çoğunluğunun Türkçe kökenli olması tespitini dayanak noktası olarak kabul etmektedirler. Balkan dillerinde Türkçenin dışındaki Arapça-Farsça kelimeler, Türkçenin gramerine göre şekillenmişlerdir. Dolayısıyla bu kelimeler Türkçeleştiği için, “*Türkizm*” kavramını kullanmak daha uygundur. Oryantalizm kavramını savunan araştırmacıların temel iddiası; Balkan dillerindeki söz konusu kelimelerin büyük çoğunluğu Türkçe olsa da Arapça ve Farsça kelimeler de bulunmaktadır. Dolayısıyla bu kelimeler doğuya aittir. Bu sebeple söz konusu kelimelere, “*Oryantalizm*” demek daha uygundur.

Kanaatimizce, Türkçe ve Türkçe vasıtasıyla Balkan dillerine girmiş kelimelerin adlandırılması çeşitli açılardan ele alınmalıdır. Bu kelimelerin Balkan dillerindeki ve kültür hayatındaki yeri, Balkan folklorundaki işlevleri, kelimelerin anlambilim, sentaks, morfolojik özellikleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Oryantalizm ve Türkizm kavramlarının çağrışımları ve bu kavramların söz konusu kelimeleri adlandırılmasında yeterli olup-olmayacakları değerlendirildiğinde, bilimsel verilere dayanan bir sonuca varmak mümkün olacaktır.

Balkan dillerindeki Arapça, Farsça ve Türkçe kelimelerin adlandırılmasında ele alınacak temel unsurlardan birisi, bu kelimelerin söz konusu dillere geçişinin tarihsel- kültürel zeminini ele almaktır. Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki edebî dile, “*Osmanlı Türkçesi*” denilmektedir. Bu dilde, Türkçe hâkim unsur olmakla birlikte İslam medeniyetinin iki önemli dili olan Arapça ve Farsçanın da tesiri bulunmaktadır. Osmanlı Türkçesi, Arapça ve Farsça unsurları bünyesinde uygun hale getirmiş ve kelime hazinesi geniş büyük bir dil teşekkül etmiştir. Bu dilin bünyesinden büyük şair ve yazarlar ve önemli manzum-mensur eserler ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Osmanlı ile birlikte Balkanlara hâkim olan dil, Osmanlı Türkçesidir. Osmanlı Türkçesi, Balkan dillerini etkilemiş ve bünyesindeki Türkçe kelimelerin yanında Arapça ve Farsça kelimeler de Balkan dillerine geçmiştir. Osmanlı Türkçesiyle yazan Klasik Türk Edebiyatı ve Türk Tekke Edebiyatı şairleri Balkan topluluklarında benzer edebî zeminin oluşmasını sağlamışlardır. Bu edebî zeminden etkilenen Balkan şair-yazarları Osmanlı Türkçesinden aldıkları kelimeleri eserlerinde kullanmaya başlamışlardır. Osmanlı devlet sistemi, eğitim kurumları, tekkelerin etkisi gibi birçok unsur, Osmanlı Türkçesindeki kelimeleri Balkan topluluklarının dillerini derinden etkilemiştir. Balkan dillerindeki Türkçe, Arapça ve Farsça kelimeler bu yönüyle ele alındığında, söz konusu kelimeler için Şarka ait ya da şark dillerinin kelimeleri anlamındaki, “*Oryantalizm*” ifadesinin tarihsel-kültürel zemin açısından uygun olmayacağı görülmektedir.

Osmanlı Türkçesinden Balkan dillerine geçmiş kelimelerin bir kısmı Türk devlet geleneğinin kavramlarıdır. Boşnakça, Sırpça ve Hırvatçadaki kelimelerin 453 adedi, devlet sistemi, yönetim ve hukuk ile ilgilidir. Bu dillerdeki 166 kelime ise ordu ve askerî terimleridir (Şkaljić, 1966: 25). Türk devlet sistemi ve ordu teşkilatının terimlerinin bir kısmı Türkçe olmakla birlikte diğer bir kısmı Arapça ve Farsça kökenlidir. Boşnakça Sırpça Hırvatçada; Bajraktar (Bayraktar), Beg (bey, beg),

Turkish Studies

Beglerbeg (Beylerbeyi) gibi Türkçe kelimelerin yanında; Kadija (kadı), zabıt (zabıt), vilâjet (vilâyet) gibi Arapça kökenli devlet sistemine ait kavramlar bulunmaktadır. Türk devlet sisteminin kavramlarının bir kısmının kökeni Arapça-Farsça olmasından dolayı bu kelimeleri, “*Oryantalizm*” kavramıyla tanımlamanın tutarlı olmadığı görülmektedir.

Osmanlı Türkçesine ait kelimelerle birlikte, Türkçe ekler de Balkan dillerine girmiştir.⁵ Aşağıda ifade edilen Türkçe ekler, Balkan dillerindeki işlevlerini günümüzde de sürdürmektedirler. Örnekleriyle birlikte ifade ettiğimiz bu ekler, Türkçe kökenli olup Arapça ve Farsçada kullanılmamaktadır. Bu sebeple Balkan dillerindeki Türkçe ekleri “*Oryantalizm*” kavramı içinde değerlendirmek dilbilim açısından zorlama olacaktır.

-ci, ci, -cu, cü, -çı, -çi, - çu, -çü; Arnavutça, Boşnakça-Sırpça-Hırvatça, Makedonca Bulgarca ve Yunancada kullanılmaktadır.

Boşnakça-Sırpça-Hırvatça; Keçedžija (Keçeci), kundurdžija (kunduracı), mejdanžija (Meydancı)

Arnavutça; Shakaxhi (şakacı), inatçi (inatçı), batakçi (batakçı), sherrxhi (kavgacı)

Makedonca; ilecija (hileci), kavgacija (kavgacı), abacija (abacı)

-lık, -lik, -luk, -lük; tüm Balkan dillerinde görülmektedir.

Boşnakça-Sırpça-Hırvatça; bajramluk (bayramlık), dunjaluk (dünyalık), çizmedžiluk (çizmecilik), çobanluk (çobanlık)

Arnavutça; baballek (babalık), beqarlık (bekarlık), budalallek (budalalık), pazarlık (pazarlık)

Makedonca; pazarlak (pazarlık), rezilak (rezillik), samanlak (samanlık), terzilak (terzilik) haremlak (haremlik), fukaralal (fukaralık)

-lı, -li, -lu, -lü; tüm Balkan dillerinde görülmektedir.

Boşnakça-Sırpça-Hırvatça; Sarajlija (Saraylı-Saraybosnalı), mekteplija (mektepli), yedeklija (yedekli)

Arnavutça; nazeli (nazlı), sheherli (şehirli), vesveseli, borxli (borçlu)

Makedonca; tatlija (tatlı), sarajlija (saraylı), şerbetlija (şerbetli)

-ça, - çe, -ca, ce; Arnavutçada, Boşnakça-Sırpça-Hırvatçada görülmektedir.

Boşnakça-Sırpça-Hırvatça; İlidža (İlica) daidža (dayı)

Arnavutça; hajdutçe (haydutluk), Turçe (Türkçe), çobançe (çobanlık) (Şkaljić 1966; Metaj 2009; Kadi Adiu 2009; Karaağaç 2009; Bayraktar 2009; Oktay 1999).

Osmanlı döneminde Balkan dillerine geçmiş kelimeler, o dilin ön ekleri ve son ekleriyle birlikte kullanılabilir. Mesela; Pa-gejf (keyifsiz) pa-rehati (rahatsız), çoban-eri (çobanlık), çam-ishte (çamlık), bayrak-as (bayrakçı), oda-tar (odacı), çay-tore (çaycı), azdi-sem (kızıyorum), bırakti-sem (bırakıyorum), çirak-i (çırak), jeshil-im (yeşillik) vd. (Metaj, 2009). Örneklerden hareketle Türkçe, Arapça ve Farsça kelimelerin Arnavutçanın ses ve gramer özelliklerine uyumluluk gösterdiği görülmektedir. Dolayısıyla, Arnavutçadaki bu kelimeler Doğu’ya ait

⁵ Aşağıdaki eklerin dışında Balkan dillerine Osmanlı Türkçesinden geçmiş, -gâr (kar) eki de bulunmaktadır. Bu ek tüm Balkan dillerinde kullanılmaktadır.

kelimeler değil; Arnavutçaya mal olmuş kelimelerdir. Bu sebeple, söz konusu kelimeleri, “Oryantalizm” kavramıyla değerlendirmek bu uyum ve değişimi gözden kaçırmak anlamına gelecektir.

Osmanlı Türkçesinden Balkan dillerine geçen kalıp sözler, fonksiyon ve anlam yönüyle Türk folklorunun ve toplumsal hayatın izlerini taşımaktadırlar. Boşnakça-Sırpça-Hırvatçada görülen; *akşam hajrola/akşam hayrola, Allah rahmetejle/ Allah rahmet eylesin, başun sagosum/başın sağ olsun, bajram mubareč ola/bayramın mubarek olsun, dostlar sagosum/dostlar sağ olsun, hoşgeldum/hoş geldin* vb. kalıp sözlerin işlevi Türkçedeki işlevinden farklı değildir (Škaljić, 1966; İyiyol, 2010b).

Osmanlı Türkçesinden Balkan dillerinde girmiş kelimelerin büyük çoğunluğunun Türkçe olduğu araştırmaların ortak kanaatidir. Bunun yanında, Balkan dillerinde Türkçe kelimelerle birlikte Arapça-Farsça kelimeler de bulunmaktadır. Balkan dillerinde görülen Arapça-Farsça kelimelerin ses ve şekil açısından Türkçenin ses ve şekil özelliklerine sahip oldukları görülmektedir. Boşnakça-Sırpça-Hırvatça ve Arnavutçada görülen aşağıdaki kelimeler bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

<u>Boş., Sır., Hır.</u>	<u>Arnavutça</u>	<u>Türkçe</u>	<u>Farsça</u>	<u>Arapça</u>
<i>Bardak</i>	<i>Bardhak</i>	<i>Bardak</i>	<i>Bârdân</i>	
<i>Çoban</i>	<i>Çoban</i>	<i>Çoban</i>	<i>Şubân</i>	<i>Cavbân</i>
<i>Patlijan⁶</i>	<i>Patellhan</i>	<i>Patlıcan</i>	<i>Bâdingan</i>	
<i>Rakija</i>	<i>Raki</i>	<i>Rakı, arak</i>		<i>Araq</i>
<i>Memur</i>	<i>Memur</i>	<i>Memur</i>		<i>Ma'mur</i>
<i>Sejmen</i>	<i>Seymen</i>	<i>Sey(ğ)men</i>	<i>Segbân</i>	<i>Sûgmân</i>

Kaynak: Škaljić (1966); Vajzović (1999); Karaağaç (2008).

Türkçe ve Türkçe vasıtasıyla Balkan dillerine girmiş kelimeleri adlandırırken; bu kelimelerin anlamları, kapsamları ve çağrımları göz önünde bulundurulmalıdır. Batı Avrupa ve Amerikalı araştırmacıların kastettiği “Şark” temelde Arap, Fars ve Türk coğrafyası olmakla birlikte; geniş manada Akdeniz’den Çin’e kadar olan bölge kastedilmektedir. Balkan dil bilimcilerin kastettiği “Şark” ise Türkler, Araplar ve İranlılar; dolayısıyla Türkçe, Arapça ve Farsçadır. Bu yönüyle Balkan araştırmacıları ile Oryantalistlerin kastettiği coğrafya ve dillerde farklılıklar bulunmaktadır. İkinci olarak, Silvestre de Sacy ve Ernest Renan gibi Oryantalist filologlar ve antropologlar açısından Oryantalizmin temel dili Arapçadır (Said 2006, 134). Oryantalizm araştırmalarında, merkeze oturtulan dil Arapça olmasına rağmen; Balkan dillerindeki kelimelerin büyük çoğunluğu Türkçedir. Türkçe olmayan kelimelerde de Türkçe ekler kullanılmakta, Türkçe kelimelerle bileşik kelimeler yapılmakta ve kalıp ifadelerin Türk kültüründeki işlevlerine sahip oldukları görülmektedir. Dolayısıyla bu kelimeler için, *Oryantalizm* kavramını kullanmak Balkan dillerindeki söz konusu kelimelerin büyük çoğunluğunun Arapça olduğu ya da bu kelimelerin Arap kültürü vasıtasıyla geçtiği düşüncesini ortaya çıkaracaktır. Balkan dillerindeki söz konusu

⁶ Boşnakça-Sırpça ve Hırvatçada –j ünsüzü Türkçedeki –y sesinin karşılığıdır.

kelimelerin büyük çoğunluğu Arapça kökenli olsaydı ya da bu kelimeler Arap dilinin şekil özellikleri ve Arap toplumları vasıtasıyla Balkan dillerine girseydi bu kelimelere, “*Oryantalizm*” ya da “*Arabizm*” denilmesi mümkün olacaktı.

Balkan dillerindeki Türkçe kelimeler, Balkan halkları tarafından doğal bir şekilde benimsenmiştir. Arapça ve Farsça kelimelerin Türk diline mal olması gibi, bu kelimeler de Balkan topluluklarının dillerinin bir parçası konumuna gelmişlerdir. Abdullah Şkaljić bu durumu, “*Türkizmler dilimize zorla girmemiş ve dilimizde olumsuz etki bırakmamış...*” (Şkaljić 1966,13-14), ifadeleriyle tasvir etmektedir. Şkaljić’in belirttiği bu doğal etkileşim, Balkan dillerinin hazinelerine ve kültür yapılarına binlerce kelime kazandırmıştır. Balkan dillerinde varlıkları asırları aşan bu kelimelere için, “*Oryantalizm*” kavramını kullanmak bir anlamda bu kelimeleri, “*Ötekileştirmek*” anlamına gelecektir.

Bir Balkan dilinden başka bir Balkan diline geçmelerinden dolayı, bu kelimeler için, “*Balkanizm*” kavramını kullanmak çeşitli açılardan tutarlı değildir. Balkan coğrafyasında hemen her dilde, günlük yaşamın her alanında kullanılan; *yorgan, yastık, döşek, kebab, başka, tüfek, ocak, sedir, yaka, çakır* vb. kelimelerin bir Balkan dilinden diğer Balkan diline geçmiş olmaları muhtemeldir. Bununla birlikte, Balkan dillerindeki Türkçe kelimelerin bir kısmı aynı kelimeler olsa da, Balkan dillerindeki Türkçe kelime adedinin değişkenliği bu kavramı çürütmeye yeterlidir. Balkan dillerindeki Türkçe kelime sayıları farklı olduğundan tüm kelimelerin Balkan dillerinin genelinde görülmesi mümkün değildir. Dolayısıyla, “*Balkanizm*” kavramının bu kelimeleri adlandırmak için yetkin bir kavram olmadığı görülmektedir.

Balkan dillerinde Osmanlı döneminde girmiş Osmanlı Türkçesine ait kelimeler için bir kavram kullanılmasının gerekli olup olmadığı tartışılması gereken bir durumdur. Türkçede bulunan, zamanla Türkçeleşen Arapça-Farsça kelimeler için herhangi bir kavram kullanılmamış ya da böyle bir kavrama ihtiyaç duyulmamıştır. Balkan dillerindeki Türkçe kelimeleri bir kavram altında toplamak, bu kelimeleri ötekileştirmeye ve zaman zaman politik sebeplerden dolayı Balkan dillerinden atılmasını fikrini de birlikte getirecektir. Yugoslavya döneminde Osmanlı kültür mirasının ortadan kaldırılması adına, önemli çalışmalar yapılmıştır⁷. Öte yandan, bu kelimeler üzerinde bilimsel çalışmalar yapmak, kelime ve kelime gruplarının Balkan topluluklarının kültürü ve dillerindeki etkilerini çeşitli yönleriyle tahlil etmek için adlandırmanın bir ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Sonuç

Osmanlı döneminde Balkan dillerine giren ve günümüzde işlevlerini sürdüren kelimeleri “*Oryantalizm*”, “*Balkanizm*” gibi kavramlarla adlandırmak; dil, kültür ve tarihsel süreç açısından tutarlı değildir. Oryantalizm kelimesinin dil ve kültür çalışmalarındaki anlam ve kapsamı ile Balkan dillerindeki Türkçe-Türkçeleşmiş kelimeler için kullanılan Oryantalizm kavramı arasında farklılıklar görülmektedir. Gerek dil ve kültür gerek kelimenin bilimsel çağrışımları ve kapsamı açısından Balkan dillerindeki Türkçe kelimeleri “*Oryantalizm*” kavramıyla adlandırmasının doğru bir tercih olmayacağı görülmektedir. Balkan dillerindeki Türkçe kelimeleri bir kavram altında toplamak, söz konusu kelimeleri ötekileştirme ve zaman zaman dilden temizleme fikrini de birlikte getirecektir. Bununla birlikte, Balkan dillerindeki Türkçe-Türkçeleşmiş kelimeleri bir kavram altında toplamak bilimsel çalışmalar için gereklidir. Kanaatimizce, “*Türkizm*” söz konusu kelimelerin adlandırılma ihtiyacını karşılayacak en güçlü terimdir. Balkan dillerindeki kelimelerin büyük çoğunluğunun Türkçe oluşu, bu kelimelerin Osmanlı döneminde Balkan dillerine geçmesi,

⁷ 1946’da Yugoslavya’daki mektepler kapatıldı, çocukların camide Kur’an eğitimi alması yasaklandı, Müslüman subayların çocuklarını sünnet ettirmemeleri için uyarıldı (Malcolm, 2002: 195). Yugoslavda’ki Müslümanların dini inançları üzerine yapılan bu baskının benzeri dildeki Türkçe kelimelere karşı gerçekleşmiştir (Korkmaz 2007, 253-256).

kelimelerle birlikte Türkçe eklerin kullanılması, söz konusu kelimelerin ve kalıp sözlerin Türk kültür hayatının işlevine sahip olması, Balkan dillerindeki Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçenin gramer özelliklerine sahip olması, gibi birçok unsur kanaatimizi desteklemektedir.

KAYNAKÇA

- ABAZI-EGRO Genciana (2002), “Arnavutluk’taki Türkoloji Çalışmaları”, *Bilig*, sayı 21, Bahar, s.1-24.
- AHMET Oktay (1999), *Makedonca Sözlükte Türk Etkileri*, Basılmamış Yüksek Lisans Seminer Çalışması, Cyril and Methodius Univ. Faculty of philology.
- AKSAN Doğan (2006), *Anlambilim*, Engin Yayınevi, IV. Baskı, Ankara.
- BAYRAKTAR Fatma Sibel (2009), “Arnavutçaya ve Diğer Balkan Dillerine Geçen Türkçe Kelimelerin Karşılaştırılması”, *Turkish Studies*, Vol. 4/4 summer, pp. 1083-1090.
- CASTELLAN Georges (1995), *Balkanların Tarihi*, 2. Baskı, Milliyet Yay., İstanbul.
- İYİYOL Fatih (2010a), *Boşnak Halk Kültüründe Türk Tekke-Tasavvuf Geleneğinin İzleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İYİYOL Fatih (2010b), “Boşnak Folklorunda Türk Kalıp Sözlerin Etkisi”, *Uluslararası IX. Dil Yazın Değişim Sempozyumu Bildirileri* (15-17 Ekim 2009), Sakarya Üniversitesi Basımevi, c. II, s. 2-10.
- KADIU Spartak ve ABDIU Xhemile (2009), “Türkçe Yapım Eklerinin Arnavutça Yapım Eklerine Etkisi”, *Turkish Studies*, Vol. 4/3 Spring, Page. 1229-1241.
- KARAAĞAÇ Günay (2009), *Dil, Tarih ve İnsan*, Kesit Yay., IV. Bas., İstanbul.
- KARAAĞAÇ Günay (2008), *Türkçe Verintiler Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara.
- KORKMAZ Hüseyin (2007), *Osmanlı'nın Batı Yakası Bosna*, 3F Yay., İstanbul.
- MALCOLM Noel (2002), *Bosnia a Short History*, Pan Book, London.
- METAJ Ilaz (2009), “*Orientalizmat Shtrirja Leksiko-Semantike Ne Gjuhen Shqipe*”, Shtepia Botuese Drenusha, Prishtine.
- NAMETAK Fehim (1989), *Pregled Književnog Stvaranja Bosansko- Hecegovačkih Muslimana Na Turskom Jeziku*, El-Kalem, Sarajevo.
- NAMETAK Fehim (1997), *Divanska Književnost Bošnjaka*, Orijentalni Institut u Sarajevu, Sarajevo.
- NURKİĆ Kemal (2007), *Bosna-Hersek'te İslamlaşma Süreci*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ŞKALJİĆ Abdullah (1966), *Turcizmi u SrpsoHrvatsom Jeziku*, Svjetlost, Sarajevo
- SAİD Edward W. (2006), *Orientalizm*, çev. Belma Ülner, Metis Yay., III. Baskı, İstanbul.
- TODOROVA Maria (2006), *Balkanları Tahayyül Etmek*, 2. Baskı, İletişim Yay., İstanbul.
- VAJZOVIĆ Hanka (1999), *Orijentalizmi u Književnom Djelu-Lingvistička Analazia*, Orijentalni Istitut, Sarajevo.

YALÇIN Emrullah (2009), “Türk-Bulgar Ortak Kültürü”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı. 43, Bahar, s. 555-576.